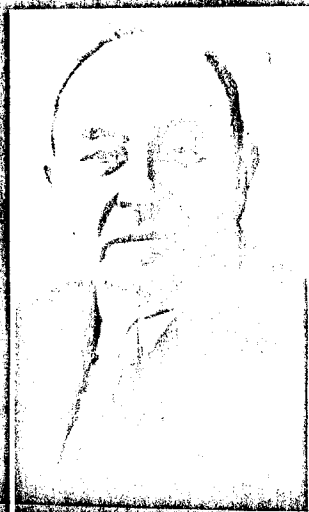

NYTT LYS PÅ 1940

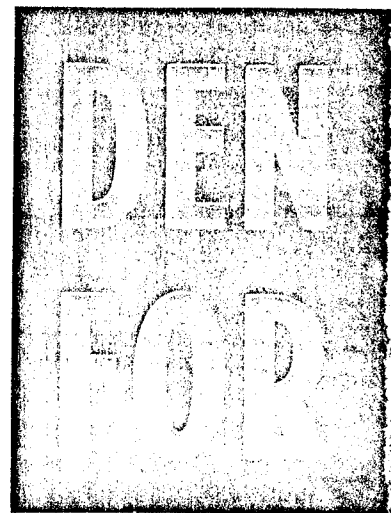
● denne fjerde artikkel legger statsstipendiat i historie Svante Hårdmann fram nytt utdannede materiale for å belyse særdeles interessante sider ved utviklingen etter det russiske angrepet på Finland den 30. november 1939 og opprettelsen av den såkalte Kuusinen-regjeringen i Tørfelki. Dermed ble også Nord-Skandinavia brakt inn i brennpunktet.

I den historiske forklaring har man hittil ikke vært klar over hvor kritisk man — ikke minst på militært hold — vurderte situasjonen med tanke på et mulig kommunistisk kupp-forsøk. Etter de foreliggende kilder synes det ikke å finnes noe som minner om bevis for at man på kommunistisk hold hadde slike hensikter, og slett ikke for at man fra russisk side ville intervensere militært. Likevel er de planlagte antikupp-tiltak av stor interesse for forståelsen av hvordan man vurderte kommunistfaren og faren fra øst. Og dermed gir de en del av bakgrunnsmateriale for begivenhetene sommeren og høsten 1940.

Også opplysningene om hvordan den lokale forsvarssjefen i Øst-Finnmark allerede den 5. desember foreslo å svi av visse deler av bebyggelsen i Øst-Finnmark og tvangsevakuere befolkningen der, forteller i sterke ordelag om en spesiell side ved de mangeartede problemer som oppsto. Det var et preventivt tiltak som her ble foreslått med psykologisk bakgrunn og med sikte på å forebygge et brudd på Norges nøytralitet.

Otto Kuusinen, som sto i spissen for «den demokratiske republikk» Finland. Den ble dannet i desember 1939 etter at de russiske tropper hadde rykket over grensen og inn i Finland.

H enimot midten av februar 1940 hersket det adskillig nervositet på grunn av den økende kommunistiske aktivitet i Skandinavia. Den 12. februar brakte «Tidens Tegn» i Oslo et stort oppslag på første side om norske og svenske kommunister i tjeneste hos Kuusinen. De hadde, ifølge avisen, smuglet penger til det ulovlige kommunistpartiet. Under en politirazzia over hele Sverige den 11. februar ble det angivelig skaffet bevis for kommunistenes landsforræderske virksomhet. Hva nå med de norske kommunister, spurte avisen.

To dager senere, den 13. februar, kunne «Tidens Tegn» fortelle om fire norske kommunister i Narvik, som i 1934 hadde fått pass til Moskva. Hvert eneste år hadde det reist et stort antall kommunister til Sovjet. Kontrollen med den kommunistiske virksomhet måtte skjerpes. Også den 14. februar kunne avisen fortelle om en «sensasjonell spionasjeaffære i Stockholm. Tre meget kjente menn arrestert» og om «norske kommunisters skandaløse samarbeide med Moskva». Trafikken ville nå bli stanset.

Ryktevis var det fra forskjellige kanter blitt meldt at kommunistene planla et kupp et eller annet sted nordpå. Disse meldinger i pressen, og rykter på folkemunne, korresponderte med en situasjonsanalyse som i andre og i formen mere nøkterne ordelag allerede noe tidligere hadde utløst adskillig aktivitet i forsvaret. Den 24. januar hadde 6. divisjon henvendt seg til kommanderende general om overvåkingen i Nord-Norge. Det var, het det i skrevet parafert av stabssjefen major Lindbäck-Larsen og undertegnet av general Fleischer, i den siste tid fra forskjellig hold kommet «meldinger om kommunistiske forberedelser i Nord-Norge for

Beredskaps- og antikupp-tiltak før det tyske angrep på Norge

opprettelse av «folkeregjeringer» og fra innkalling av russiske tropper til hjelp... Iallfall to av disse meldinger må stamme fra forskjellig kilde.»

Det var i følge Divisjonens skriv notorisk at det foregikk en livlig virksomhet blant våre kommunister. Og Divisjonen hadde kommet over kommunistiske flygeblad, i et tilfelle i de militære forlegninger i Sør-Varanger. Russisk spionasje mot havneanlegg m.m. var også brakt på det rene.

To dager senere, den 26. februar, ekspederte Divisjonen et skriv til Forsvarssjefen i Øst-Finnmark om skjerpning av overvåkingen. På side 2 i dette skriv heter det bl.a.:

«Forsvarssjefen anmodes om å studere hvilke objekter innen de respektive forsvarsavsnitt som kan tenkes å være utsatt for kupp, og om disse er tilstrekkelig sikret, om alarmberedskapet er tilfredsstillende ved de oppsatte vakter m.v. Divisjonen vil minne om at kringkastingstasjoner og radiosendere må antas å være særlig sannsynlige objekter og nødvendige forutsetninger for et kupp.

Kort redegjørelse for hvilke objekter som ansees truet og hvorledes de er tenkt sikret skal være ved Divisjonen innen 5. februar.

Divisjonen vil advare alle sjefer mot den illusjon at deres egen avdeling er immun mot kommunistisk smitte. Man understreker betydningen av å sørge for indre observatører.»

Samme dag som Divisjonen i følge ovennevnte skriv skulle ha mottatt en slik kort redegjørelse for skjernet kuppberedskap fra oberst Faye, forsvarssjefen i Øst-Finnmark, hadde denne ferdig til

avsendelse det skriv som forfatteren elskverdiggst i sin tid blant flere andre dokumenter fikk stillet til disposisjon for gjennomgåelse og avfotografering av den mangeårige sjef for Varanger bataljon og tidvis forsvarssjef i Øst-Finnmark, oberstløytnant Edvard Os (se faksimile på denne side).

Noen uker tidligere var Utrykningssjefen Jonas Lie blitt beordret fra Oslo til Kirkenes som sjef for overvåkingen der. Han sto i intimt samarbeid med de lokale militære myndigheter, ikke minst med stabssjefen hos oberst Faye, kaptein Sovik, og

etterretningsoffiseren ved staben løytnant K. A. Marthinsen, menn som noen måneder senere skulle bli landskjente i annen sammenheng.

Også Jonas Lie fikk del av Divisjonens direktiver. Og han gikk til løsningen av sin oppgave med ganske særlige kvalifikasjoner og kunnskaper. Som det fremgår av hittil ukjente aktstykker, som det senere kan bli anledning å komme tilbake til, var han på tiden for Hitlers maktovertagelse i januar 1933, til stede som observatør hos sjefen for det prøyssiske politi i Berlin, Rudolf Diels, og fikk der en særlig innsikt i det

materiale man der satt inne med om kommunistiske og andre former for kuppforsøk, respektive gjennomførte kupp. De erfaringer utnyttet han ved sin tilretteleggelse av den politimessige beredskap i Finnmark, ganske særlig i februar 1940.

Her gjengis i faksimile det forslag Utrykningssjefen, Jonas Lie, utarbeidet og som han signerte den 14. februar 1940, foruten den skisse han hadde forsynt det firsiders oppsettet med.

Disse primærkilder forteller med all ønskelig tydelighet om

Det her melige skrevet fra oberst Faye om «Skjerpning av overvåkingen», var stilet til sjefen for 6. div.

Kirkenes 6. februar 1940

Hennelig.

Til
Sjefen for 6. Divisjon

Redigering av utkastet den
6. februar 1940 B.

I anledning av 6. Divisjonens skrivelse av 10.1.40 innmeldes:

Av objekter innen Øst-Finnmark som kan tenkes å være utsatt for kupp har Forsvarssjefen tenkt seg vedt:

1. Kisten med post- og telegrafutrustningen i Kirkenes. Et skjernet oppsett med disse objekter overtas - etter avtale med sjefen for Marinens Flåttedivisjon - av «Fridtjof Mangel». Dersuten vil Forsvarssjefen forutsetningsvis at det elektriske lys blir holdt brennende på kisten om natten.
2. Sjøen over Langfjorden. Her vil det bli ordnet militær vakt av Bataljonen i Kirkenes.
3. Kringkasteren i Vadsø. Taktisk overtas i all tilfelle av bataljonen i Vadsø.
4. Bakkeradiostasjonen i Kirkenes. Militær vakt vil bli satt her.
5. Vagndet i Tana. Vaktgruppen her som består av fire personer under Forsvarssjefen vil bli pålagt skjernet vakt og beredskap.

6. Kabelnettet ved Ljyng og kabelovergangene ved Fandnes og Engviken.

Forsvarssjefen vil anbefale det opprettes særlige kabelvakter til sikring av disse objekter. En bør om Divisjonens forordnede forsvært angår vakter på disse steder se mulig telegrafisk.

Utd av disse sikkerhetsforutsetninger angår skal Forsvarssjefen nevne:

1. Det vil i Kirkenes til enhver tid bli holdt klar til utrykning en inf. avd. på 25 menn.
2. Bataljonssjefene og sjefen for Garnisonskompetet er gjort kjent med de av Divisjonen nevnte forneid og pålagt å set opp beredskap, disiplin og skjerpning av overvåkingen
3. Utvidere utbygging av det første nett av "fyrre observatører vil bli satt i stand."
4. Sjefen for Utrykningspolitiet er orientert.
5. Skjernet vakt holdt ved hyppigere inspeksjoner og eksterne krav til oppmerksomhet ved militære kvartaler og kontor.

Det har vært maktpliggende for Forsvarssjefen å se beredskapet og skjerpning vakt holdt og overvåkingen uten å vekke oppmerksomhet og mistanke om ekstraordinære tiltak.

W. Lie

NYTT LYS PÅ 1940

den frykt som hersket i februar 1940 også hos Divisjonen i Haarstad. Og det hører med til det store bakgrunnsmateriale som fra det russiske angrep på Finland og opprettelsen av Kuustinsens opprørsregjering instruktivt forteller om hvordan slagskytterne falt tunge og illevarslende inn over Nord-Skandinavia. For forståelsen av de disposisjoner som ble truffet dels av forsvarssjefen, General Ruge, dels av fylkesmann Gabrielsen og major Lindbäck-Larsen etter at Konge og Regjering hadde forlatt landet den

7. juni, er det nødvendig å være oppmerksom på denne side av sammenhengen. De her offentliggjorte aktstykker er imidlertid bare en begrenset del av et meget større kilde-materiale som går lenger tilbake i tiden og også rekker fram til det tyske angrepet på Norge. For å illustrere en annen viktig side av bakgrunnsproblematikken før man søker å belyse den sikkerhetspolitiske linje, slik bl.a. den norske regjering opplevet den fra det russiske angrepet på Finland den 30. november, tur-

De vanligste tall ligger omkring henholdsvis 45 og 120.
Berber man et omkring 30 procent av 2-gruppen kan la seg overtale til å delta i et slikt desperat forsøk, kommer man til et samlet antall av omkring 80-90 deltagere. Ved opprettelsen av komiteer hvor det viste seg at omkring halvparten av forholdsvis velorganiserte desperadoer i stilhet trakk seg tilbake da kuppforsøket var umiddelbart forestående, kan man kanskje bli stående ved et deltagerantall av omkring 50. Dette er selvsagt i og for seg et beskjeden antall men det må på den annen side ikke undervurderes. Men man er berettiget til å regne med at antallet vil prege den taktikk som foreslås.
OBJEKTER
Følgende objekter kan tenkes å komme i betraktning:
1. Sprengstoffet "Frischhof Hansen" som ligger ved kai.
2. Sambandsmidler.
3. Militær forlegning og støber.
4. Politiets forlegning.
Den begrensede styrke som motstanderen råder over, vil gjøre at en samtidig aksjon overfor alle disse objekter er ureal-
lisk. Det foreskinner sannsynlig at aksjonen i første runde vil bli rettet mot de under 1. og 2. nevnte objekter. I forbindelse med en observasjon av de under 3 og 4 nevnte.
Det er innlysende hvilke fordeler en aksjon mot "Frischhof Hansen" vilde bringe kuppstyrkene. Hvis den lykkes, vil man kunne kaste los og ankre opp etpar hundre meter ute på havet. De nødvendige sjøfolk til foretaket disponeres utvilsomt og med noen utdannede artilleristær vil man i første omgang ha overordentlig godt kort på hånden.
I forbindelse med denne aksjon vil en besettelse av

Hans melis.
238 H
P. H.
angående pludselig kuppforsøk fra kommunistisk side i Norge.
Ryktet har det fra forskjellige kilder vært blitt
at kommunistene skal ha planlagt et kupp ett eller annet
sted nordpå. Sannsynligheten herav skal ikke drøves her.
Gjenstand for nevnte P.H. er utvilsomt en drøftelse av
den sannsynlige fremgangsmåte som man i tilfelle kan regne med
og de objekter som kan komme i betraktning ved et forsøk i Finn-
køya. Forsett kan tenkes i forbindelse med hjelp utøvere i form
av invasjon, luftangrep, landstasjon og i forbindelse med
per. Alle disse muligheter skaper forskjellige spørsmål som lig-
ger utenfor de betraktninger som her fremstilles. Det er
isolerte kupp med en etterfølgende opptilgang til utlandet om
underretning er her tatt i betraktning. For å belyse det
revolusjonstekniske uttrykk krever det seg mer enn en "blåse" og
v.s.o. av isolert kupp for at tilfelle skal uten at disse kan
vogne med tilslutning fra noen større del av befolkningen. Slike
kupper lykkes. Dette vil selvsagt i høy grad gjelde om i betrak-
ning under betingelser av vanlig bakveie.
Sikkerhetsforhold
Etter ovenstående koster det seg på innlysende
undersøkelser kan man regne med følgende tall. (I tillegg kan man
måter som kan være fordelige, 2. tilhengere av den politiske.)
1. 1.
2. 2.
1. 1.
2. 2.

og tilrettelagelse av de ubevoktede sambandsmidler være særdeles
vel egnet til å forvirre eller i hvertfall forsinke stasjonens
eksekutive organer så langt som telegraf-taleren og
sambandsstasjon ligger hundre meter unna og utsynsveier
knappe og med direkte siesforbindelse.
Dertil kommer at kommunistene i stedet hvor de eventu-
tuelle i stilhet kan søke til stasjon, ligger 60-70 meter fra
sambandsstasjon og 100 meter fra telegrafstasjon.
AV sambandsmidler kan sies i betraktning den
ovrigt luftfarte varingsstasjon som ligger noe avsides.
Av øvrige objekter kan nevnes. Den militære forleg-
ning i skolens gymnastikk og i ungdomskole, stasjons
forlegning til Turisthotellet, kassene i Havn Falnes
Politiet på Politiskommandet og i Havn Hospita. Disse vil
føre til forbindelse med hverandre gjennom telefonstasjonen baksete
Forholdsregler
Som det fremgår av listen over kommunistiske tilset-
telse forutsetter en eventuell aksjon at disse kuppene. Det er
forholdsvis store antall på 200-300 og disse på en eller annen
måte bringes over fjorden utenkelig ved ferje. Tilhengere
Jarfjord, Pasvik m.v. antas å kunne med buss dagen i forveie og
det skulde være grunn til å tro at en slik parallelle kom-
sjon ikke vil unngå politiets oppmerksomhet. Visse forsette
vil være allerede truffet.
De militære forholdsregler ligger utenfor tema
fra politisk side er følgende forholdsregler:
Kontrollen på Politiskommandet finnes på
høvedet vakt. Desuten kan Politiskommandet finnes på
våpen og ammunition finnes.
På Havn Hospita bor under

et
i for
siste
obser-
vatiske
for

Frykt for kommunist-kupp i nord - Jonas Lie la fram antikupp-plan

de det ha sin interesse å undersøke hvordan den daværende forsvarssjef i Øst-Finnmark, oberstløytnant Os, vurderte risikoen, ikke for et kupp, men for et russisk brudd på Norges nøytralitet på grunn av den utsatte situasjon som oppsto da de russiske tropper nærmet seg den finsk-norske grensen de første dagene av desember.

Da russerne gikk til angrep på Finland, kom krigen fra første stund til å bevege seg også i nærheten av den norske grense i Øst-Finnmark. Sovjetiske fly bombet Petsamo og russiske landsstridskrefter drev den finske grensevaktene noen mil sørvestover, slik at finnene den 4. desember sto fire mil fra Petsamo.

Etter hvert som finnene trakk seg tilbake, sprengte de broene, ødela mest mulig av landeveien og svidde all eller i hvert fall den vesentlige bebyggelsen, slik at det aldri ble ordentlig husly å få for sovjettroppene. Som ledd i den brente jords taktikk gikk landsbyene Kuivalahati, Koivaraanta, Tollevi og senest Salmijärvi den 14. desember opp i flammer. Ildhavet langs Ishavsveien kunne sees helt til Kirkenes. Dessuten kom tallrike beretninger over grensen med de 1200 finske flyktninger som etter hvert tok seg over til norsk territorium.

Den lokale forsvarssjefen i Øst-Finnmark, oberstløytnant Edvard Os, mottok allerede de første dagene av desember, i første rekke gjennom løytnant K. A. Marthin-

sen, en serie etterretningsrapporter om hvordan den bebyggelse som finnene svidde av, kom til å ligge nærmere og nærmere den norske grensen. Under disse omstendigheter fryktet forsvarssjefen at de russiske styrker kunne komme til å føle seg for sterkt fristet til å søke en erstatning i den intakte norske bebyggelse like ved grensen. Resultatet var et telegram, sendt i chiffer til forsvarssjefens umiddelbare foresatte, 6. divisjon i Harstad. (Se faksimile neste side.)

Det var ikke til å undres over at den lokale forsvarssjefen både på grunnlag av de spesielle informasjonen han fikk gjennom E-offiseren i sin stab og de opplysninger han mottok gjen-

nom presse og tjenestelige kanaler for øvrig om de forsterkninger man etter ordre av regjering og generalstab sørget for å sende fra Trondelagområdet til Finnmark, så høyst alvorlig på situasjonen.

I tillegg til den begrunnelse som var angitt i det gjengitte telegrammet den 5. desember til Divisjonen og som er dekkende for forsvarssjefens motivering, er det all grunn til å minne om hvordan Stalins innsettelse av regjeringen Kuusinen i Terijoki umiddelbart etter åpningen av det militære angrep utløste alvorlig bekymring på framtrepende politisk og militært hold i det øvrige Norden. Det var imidlertid den konkrete militære risiko som

styrken 3 mann.

Resten av politistyrken 6 mann bor privat ute i byen men i umiddelbar nærhet av de to samlingspunkter Hoels Hospits og Politikkammeret.

Ved alarm samles 6 mann med undertegnede som fører på Hoels Hospits. Styrken vepnet med 2 maskinpistoler og hver mann med pistol. Brinken vis a vis "Fridthjof Nansen" ovenfor Lipponens hue (Skissen merket A.) besettes, forbindelse opstas med den militære styrke i Skolens Gymnastikkseal samt med Falmaos Hotell og samt ved lysignal til Politikkammeret.

Styrken ved Politikkammeret består av 6 mann med 2 maskinpistoler under ledelse av politifullmektigen. Lysignalforbinneelse er avtalt.

Kirkenes
den 14. februar 1940

Jonas Lie

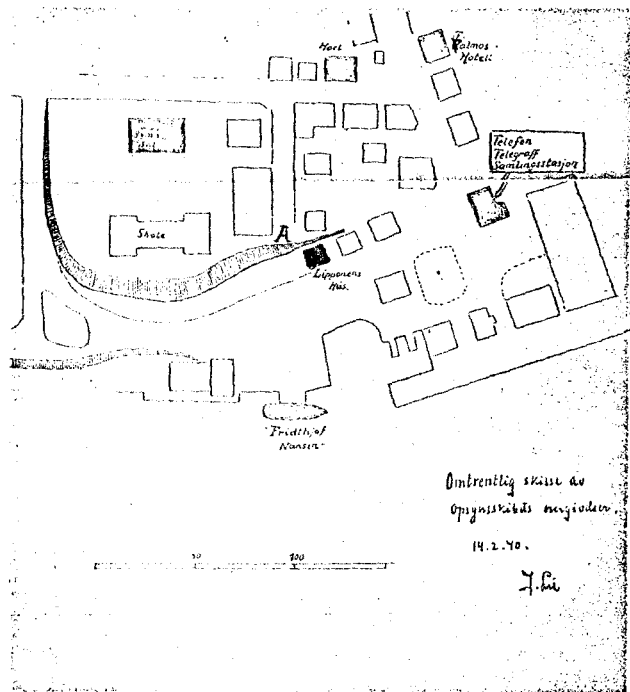
Hemmelig.

Sendes Herr Forsvarssjefen i Øst-Finnmark med et

tilleg.

d.u.s.

Jonas Lie

Sjefen for utrykningspolitiet, Jonas Lie, utarbeidet dette PM og laget denne skissen (over). Det ble sendt forsvarssjefen i Øst-Finnmark midt i febr. 1940.

Deler av Øst-Finnmark skulle svis av

24. januar 1940.
Harsstad

Hemmeligt.

Til
Kommanderende General.

Overvåkingen i Nord-Norge.

Det er fra forskjellig hold i den siste tid kommet meldinger om kommunistiske forberedelser i Nord-Norge for opprettelse av "folkeregjeringer" og for innkalling av russiske tropper til hjelp (jfr. Div.s skpp. av 16/1-40 og bilag 1 og 4). I allefall to av disse meldinger må stamme fra forskjellig kilde.

Faksimile av det hemmelige brevet til kommanderende general fra 6. divisjon om overvåkingen i Nord-Norge. I skrevet hevdes det at det foregår «en livlig virksomhet blant våre kommunister» og at det fra russisk side har vært drevet forsøk på spionasje.

ben i Oslo m.m. ikke villig til å gå så drastisk til verks. Det forteller noe om hvordan vurderingene også varierer alt etter avstand og trykk av visse politiske og militære faktorer.

Uten at enkeltheter om den politiske vurdering er kjent, kan det være grunn til å fremholde som et generelt synspunkt at en slik forholdsregel som foreslått i hvert fall hos en mistenksom krigførende stormakt kan tolkes som noe annet og mer enn eventuelt tilsiktet. Det kunne kanskje fortone seg som en forberedelse på å delta i krigen. Og når det samtidig ble sendt, etter norske forhold betydelige forsterkninger nordover til styrkelse av nøytralitetsvaktene, kunne disse beredskapstiltak få en annen tone og betoning og selv virke som en stadfestelse på en feilaktig utlegning av tiltak som ville ha vært en lokal anvendelse av den brente jords taktikk innen norsk grenseområde.

-5-

Divisjonen vil ha pekt på problemet, uten - for tiden iallfall - å ville foreta noen spesielle forholdsregler. Divisjonen vil først undersøke om det ikke etter som vi får mere erfaring skulle la seg gjøre å få en effektiv kontroll over befolkningen ved observatører og vækthold.

Vi vet at det kommunistiske som driver russisk propaganda i vårt folk og som vil drive slik propaganda i Norge hvis de kan komme til. Divisjonen kan ikke forstå annet enn at denne propaganda etter at tilfellet kanskje er oppstått må være blitt direkte landsforerteri og straffbart. Det er jo som en konsekvens av dette at det norske folks holdning overfor Russland i de siste par måneder har utvirket en temmelig utpreget karakter.

Det norske folk er idag neppe i tvil om hva landsforerteri er. Men om den kommunistiske politikk, det kommunistiske parti og den kommunistiske presse fremdeles skal være tillatt, vil en måtte regne med en hurtig utgledning. Folk vil fremdeles få inntrykk av at det er dette som er interessant, som gir anledning til å utsette seg og som er lønnsomt.

Divisjonen vil foreslå at det for kassen med landsforerteri propaganda og det spionasje i Nord-Norge er helt nødvendig å få aktiv støtte på bredt grunnlag av den loyale befolkning. Og det vil kun oppstå om det kommunistiske parti erkjennes ulovlig.

Vi vet at fremmede konsulater i allefall i ett tilfelle har misbrukt sin stilling til å sende forfattede meddelelser. Det er mange av disse konsulater i Nord-Norge, bl.a. et stort antall tyske hvis meddelelser etter all sannsynlighet gir vidre til Russland om de er av noen nytte for dette land. Hvis Divisjonen bekjent er norske konsulater i utlandet ikke berettiget til å bruke stifter i sin korrespondance. Og med all sikkerhet i alle

Det kan droyt tretti år etter begivenhetene være grunn til å tenke over hvilke kritiske timer, døgn og uker som den militære lokalsjef gikk igjennom - samtidig som man blir seg bevisst hvor mange aspekter militære tiltak kan ha eller få, hvordan en aksjon som den foreslåtte ut fra det lokale perspektiv skjedde i en sterk følelse og i tro på hva landets interesser sett under ett kunne være tjent med. På riks-politisk og militært ansvarlig

hold fant man å måtte foreta en annen prioritering av konkurrerende sikkerhetspolitiske overveielser.

Under en permisjonsreise til Oslo ved juletid fikk oberstløytnant Os av kommanderende general Laake vite at hans forslag i telegram av 5. desember hadde vært medvirkende til at man fant å måtte beordre oberst Wilhelm Faye til ny forsvarssjef i Øst-Finnmark to uker senere.

I den større politiske og militære bakgrunn for de vanskeligheter som oppsto for For-

svaret: Overkommando i Norge etter at konge og regjering hadde forlatt landet